

הסוגיא השלושים וארבע – חותכין יבולת (קג ע"א¹⁰–קג ע"ב¹⁸)

משנה

חותכין יבולת במקדש אבל לא במדינה.
ואם בכלי – כאן וכאן אסור.

תלמוד

חותכין יבולת במקדש אבל לא במדינה;

ורמינהי: הרכיבו והבאתו מחוץ לתחום וחתיכת יבלתו – אינן דוחין.
ר' אליעזר אומ': דוחין.

(א) ר' אלעזר ור' יוסי בר' חנינא:

חד אמ': <הא והא בלחה ולא קשיא: הא ביד והא בכלי,
וחד' א': <הא והא ביד >ולא קשיא: <הא בלחה, הא ביבשה.

5

ולמאן דאמ': הא בכלי הא ביד, מ"ט לא אמ': הא בלחה, הא ביבשה?
יבשה, אפילו בכלי נמי שרי, איפרוכי מיפרכא!

ולמ"ד: הא בלחה הא ביבשה, מ"ט לא אמ': הא ביד, הא בכלי?
בכלי, הא תנן: אם בכלי – כאן וכאן אסור!

10

ואידך?

האי דקתני הכי, משום דבעי למיתני פלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע.

ואידך?

דומיא ד"הרכבתו והבאתו" קתני דרבנן.

ואידך?

15

הרכיבו דלא כר' נתן דאמ': חי נושא עצמו,
באתו חוץ לתחום כר' עקיבא דאמ': תחומין דאורייתא.

(ב) **מתיב רב יוסף, אמ' ר' אלעזר: קל וחומר, ומה שחיטה – שהיא משום מלאכה – דוחה את השבת; אלו, שמשום שבות, אינו דין שידחו את השבת? אלא אמ' רב יוסף: הא והא [ביד]. שבות מקדש במקדש התירו, שבות מקדש במדינה לא התירו.**

20

יתיב אבוי וקאמ' לה להא שמעתא. איתיביה רב ספרא לאבוי: הקורא בספר על האיסקופה ונתגלגל הספר מידו – גוללו אצלו,

והא הכא, דשבות מקדש במדינה הוא, ולא גזרינן דילמא נפיל ואתי לאיתויי? מי לא אוקימנא באיסקופה כרמלית ורשות הרבים עוברת לפניה, כיון דאיגודו בידו שבות נמי ליכא?

25

איתיביה: משלשלין את הפסח לתנור עם חשיכה, והא הכא, דשבות מקדש במדינה הוא, ולא גזרו שמא יחתה בגחלים? אשתיק. כי אתא לקמיה דרב יוסף, א"ל: הכי אמ' רב ספרא והכי אהדרי ליה. א"ל: אמאי לא תימא ליה בני חבורה זריזין הן?

30

ואבוי – כהנים זריזין הן אמרינן, בני חבורה זריזין הם לא אמרינן.

(ג) **רבא א"ר אליעזר היא דאמ': מכשירי מצוה דוחין (את) שבת, ומודה ר' אליעזר (היא דאמ' מכשירי מצוה) דכמה דאיפשר לשנויי משנינן.**

[1] **מאי היא? דתניא: כהן שעלת' לו יבולת – חברו חותכו בשניו. בשניו – אין, בכלי – לא; חבירו – אין, איהו – לא. מני? אילימא רבנן דבמקדש, כיון דאמרי רבנן בעלמא משום שבות, מה לי הוא מה לי חברו? אלא לאו, ר' אליעזר היא, דאמ' ר' אליעזר: בעלמא חייב חטאת, והכא, כמה דאיפשר לשנויי משנינן אע"ג דמכשירי מצוה נינהו?**

35

לא. לעולם רבנן היא. אי עלתה לו בכריסו הכי נמי; הכא במאי עסיקין, שעלתה לו בגבו ובין אצילי ידיו, דאיהו לא מצי שקיל ליה.

40

[2] **ואי רבנן, נשקליה נהליה בידיה, ותפשוט דר' אליעזר דאמ': בכלי חייב חטאת, וא"ר אלעזר: מחלוקת ביד, אבל בכלי – חייב.**

וליתעמיך, לר' אליעזר, נשקליה נהליה ביד!

הכי קאמינא: אי אמרת בשלמא ר' אליעזר היא, היינו דאסר יד וכלי. אלא אי אמרת רבנן – נישקליה נהליה ביד!

45

ותו לא מידי.

חילופי הנוסחאות

[1] **יבולת** כך הוא בשתי ההיקריות שבסוגיא (שורות 1, 34) בכ"י אוקספורד ובקטע גניזה. כתיב זה תואם את כתיב המילה במשנה על פי כ"י קאופמן (וראו גולדברג, עמ' 306). אבל ביתר עדי הנוסח של הבללי: "יבלת". על הצורות יבולת/יבלת ראו מלאכת שלמה (עירובין י ד"ה חותכין יבולת במקדש, כד ע"א); בריואר, העברית בתלמוד הבללי, עמ' 151, 268. [2] **ורמינהי** כן הוא בכל עדי הנוסח פרט לקטע כריכה²²² ולדפוסים, שם איתא: "ורמינהו". וכבר העיר אפשטיין (מבוא לנוסח המשנה, עמ' 154, הערה 4): "בדפו' חדשים, ולפעמים גם בישנים נשתבש בכמה מקומות ונדפס 'ורמינהו'; אבל 'מתניתין' ו'מתניתא' ל"נ הן, והעיקר: ורמינהו, ורמי אינהו, 'השלך אותן' ('הקבל אותן') זו לזו". אולם באמת, צורה זו אינה מוגבלת לדפוסים ומופיעה גם בכתיבי יד. **דוחין** בקטע כריכה²²² ובגיליון כ"י מינכן נוסף: "את השבת", וכן נוסף לשון פירוש זה בחלק מעדי הנוסח של המשנה המצוטטת. [5-6] **חד אמ' הא והא**... בכ"י אוקספורד דולג מפאת הדומות, ואיתא: "חד אמ' הא והא ביד הא בלחה הא ביבשה", תוקן הנוסח בגוף המהדורה על פי יתר עדי הנוסח. [8] **שרי** בכ"י מינכן, בדפוס ראשון ובקטע גניזה נמצא אחר המילה 'שרי': "מאי טעמ'". [10] **תנן** בקטע גניזה: "תאני". [12] **הכי** בענף מד: "התם". **רבעי למיתני פלוגתא** בענף מד: "דקא בעי איפלוגי". [18] **מתניב** בקטע גניזה: "מותיב", כמו שנמצא לרוב בכ"י ישנים ובספרי הגאונים (אפשטיין, שם, עמ' 89). **אלעזר** בכל עדי הנוסח האחרים: "אליעזר", וברור שכך יש לגרוס. **קל וחומר** ליתא ביתר עדי הנוסח וכן חסר במשנה פסחים ו ב (על פי כתבי היד קאופמן, קיימברידג' ופארמה). [20] **רב יוסף** בכ"י מינכן: "רב יהודה", ברם "כלל גדול הוא לגבי כתב יד מינכן, ששמות החכמים שבו נתקצרו (או שובשו) במידה שאינה רגילה בשאר כתבי-היד" (פרידמן, השוכר – הנוסח, עמ' 147). [24] **הקורא** בענף מד: "היה קורא", וראו בחילופי הנוסחאות למשנה זו שרשם גולדברג, עמ' 274. [26] **כיון דאיגודו** בדפוס ראשון: "דכיון דאיגודו", ובקטע גניזה: "דכי איגודו". [30] **א"ל הכי אמ' רב ספרא והכי אהדרי ליה** בדפוס ראשון: "אמר ליה הכי אמר לי רב ספרא", ואילו בקטע כריכה²²² קשה לקרוא, אולם בקטע גניזה ובכ"י מינכן חסר כל הדיבור, וייתכן שנשמט מחמת הדומות. **אמאי** כן הוא גם בקטע כריכה²²², אבל ביתר עדי הנוסח: "מאי טעמא". **תימא** וכן הוא בקטע כריכה²²², אבל ביתר עדי הנוסח: "תשני". [34] **מאי היא** כן הוא גם בדפוס ראשון, אבל בקטע גניזה: "ומנא תימרה". **דתניא** וכן הוא בדפוס ראשון: "דתני", אבל בכ"י מינכן ובקטע גניזה: "דתנן". כידוע, גם המונח 'תניא' מקדים משנה, ראו תשובת רב שרירא גאון (= תשובות הגאונים, הרכבי, סימן ריח, עמ' 103); אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 817-818; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 24. **חברו** בקטע גניזה: "חבירו כהן". [36, 37] **בעלמא** בגוף כ"י אוקספורד: "בעלים", אבל אין לגרסא זו שום יסוד ומובן, ובמהדורה קבענו על פי יתר עדי הנוסח. [39] **לו** בדפוס ראשון נוסף: "נשיכה", אבל ליתא בכל עדי הנוסח, וכבר העיר הרש"ש (כב ע"א ד"ה כגון שעלתה): "תמוה, דבברייתא תני יבלת, ועוד, בנשיכה לא שייך לישנא דשקילא דנקיט אח"כ. לכן הנראה לכאורה לומר דט"ס הוא, וצ"ל שעלתה לו יבלת בגבו וכו', והספרים נשתבשו מהא דאיתא (בשבועות מו ב) תני ר"ה שעלתה לו נשיכה בגבו ובין אצילי ידיו (והמציינים שכחו לציין לשמה וכן משם)", וראו מה שכתב בהמשך דבריו והשוו: דקדוקי סופרים (רד ע"א, אות ג) וליברמן, תוספתא כפשוטה, עמ' 467, הערה 47. [41] **ואי רבנן** בקטע גניזה ליתא. **נשקליה** בקטע גניזה: "ולישקלה", וייתכן שזו הצורה המקורית וביתר עדי הנוסח חלה הידמות ליחסת המושא העקיף 'ניהליה'. **בידיה** בקטע גניזה: "בכלי", וכן הוא בגוף כ"י מינכן ובגוף קטע כריכה²²². ברם בכ"י מינכן ובקטע כריכה²²² מחקו צורה זו וקבעו במקומה כהצעת רש"י (קג ע"ב ד"ה הכי גרסינן) ותוספות (קג ע"ב ד"ה הכי גרסינן): "ביד". תיקון זה התקבל בכל הדפוסים. ברם מסתבר שגירסת קטע גניזה – המתאימה לגירסת בעל המאור (לה ע"א מדפי הרי"ף ד"ה רבא אמר) לגירסת ר' נסים גאון (ראו כתוב שם, עמ' מז), והיא כעין ל"א שבכ"י מינכן (ראו ליברמן, תוספתא כפשוטה, עמ' 467, הערה 48) – מקורית. וכבר טען ליברמן (שם) שלפני רש"י ותוספות היה כגירסת בעל המאור והם ששינוהו. שינוי זה הוא איבר בסדרת שינויים בפסקא (ג) [2] שתכליתם להתמודד עם קושי פרשני שאותו תיאר הראב"ד בכתוב שם (עמ' מז); ובגוף הפירוש הארכנו להסביר את שתי הגירסאות. **אלעזר** בקטע כריכה²²²: "אלע", וכן נראה לקרוא בקטע גניזה: "אלעזר", והוא כגירסת בעל המאור (כ"י נירירוק [אבל בכ"י וטיקן: "אליעזר", ובדפוס וילנא: "ר"א (!)], ואילו ביתר עדי הנוסח: "אליעזר", וגם שינוי זה קשור להגהת רש"י שהבאנו לעיל. [43] **ולייטעמין לר' אליעזר** בקטע גניזה ליתא, ובנוסח בעל המאור איתא רק: "ולייטעמין", ושינוי זה קשור גם הוא להגהת רש"י שהבאנו לעיל. [44] **דאסר יד וכלי** ביתר עדי הנוסח: "דגורנין יד אטו כלי", וודאי שהוא הנוסח העדיף (ראו דקדוקי סופרים [רד ע"ב, אות ו]). [45] **אלא אי אמרת רבנן** בקטע גניזה: "אלא אי ליתא לדר' אליעזר", וקרוב לו בקטע כריכה²²², ביד ראשונה: "אלא אי אמרת ליתה לדר' אליע", ונמחקו התיבות 'ליתה לדר' אליע" ונקבע במקומן: "רבנן". גם כאן מדובר בשינוי הכרוך בהגהת רש"י לסוגייתנו. **ביד** בקטע גניזה: "בין ביד בין בכלי" (ונמחקו המילים: 'בין ברגל'), וקרוב לו בקטע כריכה²²², שביד ראשונה היה: "בין ביד בין בכלי", ולבסוף מהקו והותירו: "ביד", וגם בכ"י מינכן, ביד ראשונה: "ביד", ושינוי וקבעו:

"בכלי". זהו שוב שינוי הכרוך בהגהת רש"י לסוגייתנו. [46] ותו לא מידי בקטע גניזה נוסף משפט זה בגיליון ואילו בכ"י מינכן נוספו המילים: 'מק' רבנן', בהשפעת פירושו של רש"י על אתר (אולם לבסוף נמחקו מכתב היד).

מסורת התלמוד

[2] הרכיבו והבאתו מחוץ לתחום משנה פסחים ו א; ספרי זוטא במדבר ט (עמ' 257); פסחים סח ע"ב, סט ע"ב. [4-6] ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא ירושלמי פסחים ו א, לג ע"ב = עירובין י יא, כו ע"ג; פסחים סח ע"ב. [16] חי נושא עצמו ירושלמי שבת י ו, יב ע"ג = "דהייא טעין גרמיה"; שבת צד ע"א; קמא ע"ב; יומא סו ע"ב. [17] כר' עקיבא דאמ' תחומין דאורייתא שבת סט ע"א, ע ע"ב, עג ע"א, קנג ע"ב; עירובין עט ע"ב; סוטה כז ע"ב; סנהדרין סו ע"א. [18] אמ' ר' אלעזר קל וחומר משנה פסחים ו ב; ספרי זוטא במדבר ט (עמ' 257). [24] הקורא בספר על האיסקופה משנה עירובין י ג; שבת ה ע"ב; עירובין צו ע"ב (סוגיא י, 'היה קורא בספר על האסקופה', צו ע"ב-צח ע"א). [28] משלשלין את הפסח משנה שבת א יא; תוספתא פסחא ז א (עמ' 176); ירושלמי מעשר שני ג ג ב (נד ע"א) = פסחים ט ח (לו ע"א); שבת כ ע"א; פסחים פה ע"א. [30-31] בני חבורה זריזין ירושלמי מעשר שני ג ג ב, נד ע"א = פסחים ט ח, לו ע"א, והשוו: ירושלמי שבת א יא, ד ע"ב; שבת כ ע"א. [31] כהנים זריזין הן שבת כ ע"א, קיד ע"ב; פסחים נט ע"ב, סה ע"א; ביצה יח ע"א; בבא בתרא צ ע"א; חולין כג ע"ב; זבחים לה ע"א. [32] מכשירי מצוה דוחין שבת קלא ע"א, והשוו: ירושלמי שבת יט א, טז ע"ד; לעיל קב ע"ב (סוגיא לג, קושרין נימה, קב ע"ב-קג ע"א); פסחים סט ע"א-ע"ב. [33] דכמה דאיפשר לשנויי משנינן שבת קיז ע"ב, קכח ע"ב, קמח ע"א; ביצה ל ע"א. [41] וא"ר אלעזר מחלוקת ביד אבל בכלי חייב שבת צד ע"ב. [46] ותו לא מידי סוכה לו ע"ב; יומא לג ע"א (כ"י מינכן). 2 X; יבמות לט ע"א; קידושין כא ע"ב; נזיר כא ע"א; בבא מציעא פג ע"א (לפי כ"י המבורג), קיז ע"ב (לפי כ"י מינכן וכ"י וטיקן¹⁵); בבא בתרא קטז ע"ב (לפי כ"י מינכן); סנהדרין סב ע"א, סו ע"ב; עבודה זרה כג ע"א, סד ע"א; הוריות ב ע"א, ט ע"ב; חולין קט ע"א; בכורות יא ע"א.

רש"י

יבלת והוא מום לתמיד, שדוחה את השבת, כדכתיב (ויקרא כב כב): "או חרוץ או יבלת", או שאינו שם דבר אלא כמו "חיגרת", דומיא ד"שבור" ולא כתיב "שבר", ו"עורת" נמי לא כתיב "עירורן", אבל "יבולת" דמתניתין היא שם דבר. חותכין יבלת ביד קאמר, כדקתני: "ואם בכלי כאן וכאן אסור". ואף על גב דכי עביד נמי ביד מתקן הוא והוה ליה חותך מבעלי חיים והוה תולדה דגוזז את הצמר, אפילו הכי, כיון דכלאחר יד קא עביד, שאין דרך להותכה אלא בסכין, אין כאן אלא שבות. ואם בכלי כאן וכאן אסור דאב מלאכה הוי הואיל ואינו משנה מכמות שעושין בחול.

הרכיבו בפסח הבא בשבת קאמר, להרכיבו על כתיפו ברשות הרבים או להביאו מחוץ לתחום. וחתיכת יבלתו אין דוחין קשיא סתמא אסתמא. הא דפסחים בכלי, והכי קאמר תנא קמא דמתניתין, חתיכת יבלתו בכלי אסור, הא ביד שרי, ור' אליעזר אפילו בכלי שרי, דסבירא ליה מכשירי מצוה דוחים מלאכה שאפשר לעשות מאתמול. בקור המום מכשירי קרבן הוא, והקרבן דוחה שבת, ובמכשירין פליגי. מתניתין ביבשה ואפילו הכי בכלי אסור משום דמתקן לה, וענין מלאכה קא עביד, ודפסחים בלחה, ותרוייהו ביד. אמר לך בכלי למה לי לאשמועינן בפסחים דאסור, כבר סתמינן לה, ולמה ליה לתנא למסתמיה בתרי דוכתי. ואידך להכי לא מוקי להדיא בלחה ובכלי, דאם כן הוה ליה אב מלאכה, והתם בשבות הוא דאיירי. דומיא דהרכיבו דלא מיתסר אלא מדרבנן, דחי נושא עצמו, ותחומין נמי דרבנן, ואפילו הכי, הואיל ואפשר מאתמול, לא דחי. ואידך הרכבו והבאתו גופה מלאכה גמורה היא, דלא סבירא ליה להאי תנא דפסחים כר' נתן דאמר במסכת שבת בפרק המצניע (צד ע"א) "חי נושא את עצמו", ובתחומין סבר לה כר' עקיבא דאמר במסכת סוטה בפרק כשם שהמים (כו ע"ב): "תחומין דאורייתא". אמר ר' אליעזר קל וחומר התם גבי פלוגתייהו תנינן לה בפרק אלו דברים (פסחים סה ע"ב). אלו שמשום שבות אלמא תנא קמא משום שבות קא אסר להו, ושמע מינה דלאו בכלי מתוקמא. אלא אמר רב יוסף הא והא ביד ומיהו, מתניתין ביבשה לא מוקמינן לה, דאם כן אפילו בכלי שרי, אלא בלחה וביד היינו טעמא דשרי, דשבות הוא, ובמקדש, שתמידין וקרבנות צבור במקדש הם מבקרין אותו, ובפסחים היינו טעמא דאסור, דאף על גב דשבות הוא וצורך מקדש הוא, אפילו הכי, כיון דכל אחד ואחד מבקר פסחו ומתקנו בביתו ואחר כך מביאו למקדש, לא התירו לעבור על השבות במדינה. להא שמעתא דרב יוסף. גוללו אצלו דכיון דאגדו בידו, אף על גב דאיכא שבות, דילמא נפיל כוליה לרשות הרבים ואתי לאתויי, וספר נמי שבות דמקדש

קרי ליה, שהרי קדש הוא, אלמא שבות וצורך מקדש הותר אף במדינה. **הא אוקימנא** בריש פירקין באסקופה כרמלית וכו' דאפילו שבות ליכא למגזר, דאי נמי נפיל כוליה, כי ממטי ליה לתוך הבית דרך האסקופה אין כאן חיוב חטאת. **משלשלין וכו'** לצלותו, והוא יצלה מעצמו, ובבשר דעלמא אמרינן אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום, גזירה שמה יחתה בגחלים, בפרק קמא דשבת (יט ע"ב). **והא הכא** דכל אחד צולה פסחו בביתו וקשרינן ליה במדינה. **בני חבורה** הנמנין על הפסח זריזין הן, דכל העוסקין בפסח זריזין הן והכמים, הלכך לא מחתו. **ואבוי דאשתיק**, סבר כהנים זריזין, אמרינן בכמה דוכתי דכיון שנכנס לעבודה בידוע שלמדוהו הלכות קדש, אבל בני חבורה זריזין הן לא אמרינן, שאין לך אדם שאינו עושה פסח. **רבא אמר** הא והא ביד כדאמרן, וליכא לאוקמה לפסחים משום מלאכה, והא והא בלחה, דאי ביבשה לא הוה מיתסר בכלי, אלא מתניתין דקתני שבות דאפשר לה מאתמול מידחי מקמי מכשירי מצוה, ר' אליעזר היא, דפליג נמי עלה דההיא דפסחים ואמר דוחין, דאפילו אב מלאכה מידחי מקמייהו, וכל שכן שבות, והא דקתני מתניתין דבכלי אסור, מודה ר' אליעזר כמה דאפשר לשנויי משנינן ולא מחללינן שבתא, והיכא דלא אפשר, כגון גבי איזמל דמילה, דחיון אפילו אב מלאכה. **מאי היא** מנא תימרא דמודי ר' אליעזר דכמה דאפשר לשנויי משנינן, דתניא: "כהן שעלתה בו יבלת, חברו חותכה בשיניו" וכו'. **בשיניו אין** דשבות הוא, בכלי לא, ואפילו בשיניו. חברו אין ואיהו לא, דחברו לא מתקן ליה שפיר. והכי אמר במסכת שבת בפרק המצניע, דפליגי ר' אליעזר ורבנן בנוטל צפורניו זו בזו או בשיניו, שר' אליעזר מחייב חטאת וחכמים אוסרין משום שבות, ואוקימנא התם דכי מחייב ר' אליעזר בנוטל לעצמו, אבל לחברו, דברי הכל פטור. **מני** הא דקאמר בכלי לא ובעצמו לא. **אילימא רבנן** דאמרי: מכשירי מצוה לא דחו אב מלאכה, ואשמעינן דשבות דחו, כגון בשיניו ובחברו וכגון שעלתה לו בשבת, דלא אפשר ליה למשקליה מאתמול. **כיון דאמרי רבנן** בעלמא, לגבי דבר הרשות דנוטל לעצמו זו בזו או בשיניו, אין כאן אלא משום שבות. **הכא דקא** שרו בחברו משום שבות דמקדש, לישתרי נמי לעצמו, דהא איהו גופיה נמי שבות הוא. **אלא לאו** ר' אליעזר היא דאמר בנוטל בשיניו לעצמו, בעלמא, שלא למצוה, דחייב חטאת, ומשום הכי, הכי נמי כיון דאפשר בחברו דהוי שבות, לא שרינן ליה למידחי אב מלאכה ולמשקליה לנפשיה, ואף על גב דאמר ר' אליעזר מכשירי מצוה דוחין אב מלאכה, כמה דאפשר לשנויי משנינן. **לעולם רבנן** דאי לר' אליעזר לא בעי שינוי, ואפילו לעצמו ואפילו בכלי שרי, ודקשיא לך לרבנן, כיון דנוטל לעצמו נמי שבות הוא, לישקליה איהו לנפשיה. **אי דעלתה לו בכריסו** מקום שאפשר לו ליטלה בידו או בשיניו, הכי נמי. **הכי גרסינן ואי רבנן לישקליה נהליה ביד ותפשוט דר' אלעזר וכו'** כלומר אי אמרת בשלמא ר' אליעזר היא ומשום שינוי, מתוקמא שפיר כמדותרך לקמיה. אלא אי אמרת רבנן, וטעמא דבכלי לא משום דמכשירין לא דחו אב מלאכה, ורבנן אשבות הוא דמהדרי, נהי דאיהו גופיה משנית ליה, לא אפשר למשקליה, דבגבו הוא, חבירו מיהא לשמעין דנוטלה בידו, דהא ידו נמי שבות היא והכי שפיר למתני, ושמעינן מיניה תרתי, חדא: דמכשירין שבות דחו ולא אב מלאכה, כדקיימא לן השתא. ועוד שמעינן מיניה: מדשרי ליה ביד ולא בכלי, דהכי הוא כדר' אלעזר דאמר התם (שבת צד ע"ב): מחלוקת ביד, אבל בכלי מודו רבנן דחייב חטאת, דחשבי ליה תולדה דגוזז את הצמר, שהוא חותך מן המחובר ובעלי חיים, אבל השתא לא מצינו למפשט מינה ולמידק דהא בכלי לאו משום דאב מלאכה הוא, ולא קא שרי לה. **ולטעמיך לר' אלעזר נמי** נהי דטעמא משום שינויא היא, לישקליה לנפשיה ביד, דהא איכא שנייא, דמודה ר' אליעזר בנוטל לחברו שאינו אלא שבות. **אי אמרת בשלמא** ר' אליעזר לגבי מכשירי מצוה שבות ואיסור דאורייתא היתר משוי להו, וטעמא משום דאפשר לשנויי משנינן, כי היכי דמשנינן מאב מלאכה לשבות משנינן נמי משבות החמורה לשבות הקלה, הלכך יד חמורה, דאורחיה בהכי ודומה לכלי ואיכא למגזר בה טפי אטו כלי. **אלא אי אמרת רבנן** וטעמייהו משום דאב מלאכה לא מידחי, למה להו לאהדורי אלא אשבות כל דהו. ותו **ליכא** לאקשווי מידי.

פירוש הסוגיא

תקציר

משנתנו שונה: "חותכים יבולת במקדש אבל לא במדינה; אם בכלי – כאן וכאן אסור". סוגייתנו עוסקת בהשוואת משנתנו המתירה לחתוך יבלת במקדש לעמדת תנא קמא במשנה פסחים ו א: "אלו דברים בפסח דוחין את השבת... וחתרכת יבלתו – אינן דוחים. ר' אליעזר אומ': דוחים". אמנם, לדעת ר' יוסי בן חנינה על פי עדותו של ר' אבהו כפי שהובאה בירושלמי, לא שנה ר' יוסי בן חנינה במשנת פסחים המספרת על אודות מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע את המילים וחתרכת יבלתו, וממילא, לפי גירסתו לא התעוררה כלל בעיה של חוסר התאמה בין משנתנו למשנת פסחים זו. ברם נראה שגירסא זו לא רווחה, אשר על כן אנו מוצאים בסוגיא הירושלמית שלוש או ארבע דרכים לפשר בין שתי המשניות. סוגייתנו הבבלית כוללת שניים מן התיארוצים הארץ ישראלים וכן שני תיארוצים בבליים נוספים, ואילו בסוגיא הבבלית המקבילה בפסחים סח ע"ב לא הובאו אלא התיארוצים הארץ ישראליים. מסתבר כאחת האפשרויות שהעלה ר"א ווייס, שהסוגיא הארץ ישראלית מצאה את מקומה בפסחים עוד בזמן שהסוגיא הבבלית לא היתה עדיין על ידה. ואילו את דמיון לשונות המשא ומתן הנסבים על דברי האמוראים הארץ ישראלים בשתי הסוגיות הבבליות יש ככל הנראה לייחס למסרנים מאוחרים שהשוו בין שתי הסוגיות.

בחלקה הראשון של הסוגיא (א) מוצגים שני פתרונות ארץ ישראליים לסתירה בין משנתנו למשנת פסחים הנ"ל: "הא ביד והא בכלי... הא בלחה, הא ביבשה". הבבלי מייחס את הפתרונות לשניים מתלמידי ר' יוחנן: ר' אלעזר ור' יוסי ברי' חנינא, אך אין הוא יודע למי מביניהם לייחס כל אחד מן הפתרונות. בסוגייתנו התפלפלו בדברי האמוראים הארץ ישראלים וביקשו להצדיק את שתי ההצעות האמוראיות.

בחלקה השני של הסוגיא (ב) מצוי ניתוחו של רב יוסף את ההקשר שבו נמצא האיטור לחתוך יבלת במשנה פסחים ו ב. בסוגייתנו מנוסחים הדברים כאילו הגיב רב יוסף לשני התיארוצים הארץ ישראליים, דחה אותם ולבסוף העלה פתרון אלטרנטיבי משלו. אולם מסתבר שדברי רב יוסף נאמרו במקורם כתגובה רק לאחת מן השיטות הארץ ישראליות, וסידורם המאוחר של בעלי גמרא את השיטות הארץ ישראליות במתכונת מצורפת: 'חד אמר... וחד אמר', הוא שיצר את הרושם המוטעה כאילו רב יוסף הגיב לשתי השיטות גם יחד. בעלי הסוגיא מוסרים לנו שכשלימד אביי, תלמידו של רב יוסף, את הבחנת רבו, הקשה רב ספרא פעמיים.

בחלקה השלישי של הסוגיא (ג) מובא תירוץ של רבא. לפי תירוץ זה, משנתנו המתירה חיתוך יבלת בשבת היא כשיטתו העקרונית של ר' אליעזר במשנה שבת יט א שלפיה מכשירי מצווה דוחים את השבת אפילו באיטור מל"ט המלאכות וכל שכן באיסורי שבות, ואילו משנת פסחים הנ"ל, האוסרת חיתוך יבלת, נשנתה כשיטת החולקים על ר' אליעזר. אלא שלדעת רבא, על כל פנים, גם ר' אליעזר מודה בכך ש"כמה דאיפשר לשנויי משנינן".

בפיסקא (ג) [1] ניסה בעל הסוגיא להוכיח באמצעות השוואת משנתנו למחלוקת חכמים ור' אליעזר במשנה שבת י ו בעניין נטילת ציפורניים, שערות וכדו', בשיניים – שר' אליעזר מחייב ואילו חכמים אוסרים משום שבות – שמשנתנו היא אכן כשיטת ר' אליעזר. ההוכחה מבוססת על דיוק מלשון הברייתא והתוספתא, שממנו עולה שהיתר המשנה מוגבל להסרת היבלת בשיניים ועל ידי אדם אחר דווקא. בשלב זה דחה הגמרא את ההוכחה על ידי העלאת הטענה שהברייתא לא התכוונה לקבוע קטגורית שרק לאדם אחר מותר להסיר את היבלת, ואין הכי נמי, אם היבלת "עלתה לו בכריסו" – מקום שממנו הוא יכול להסירה בעצמו – מותר לו הדבר. דחייה זו שהגמרא מעלה מסתברת ביותר, במיוחד לאור נוסח הברייתא בתוספתא וכפי שמתואר בגוף הפירוש.

פיסקא (ג) [2] היא יחידה נפרדת שתכליתה להוכיח ('לפשוט') ממשנתנו את מימרתו הפרשנית של ר' אלעזר למשנה שבת י ו: "מחלוקת ביד, אבל בכלי – דברי הכל חייב" (שבת צד ע"ב). עובדה זו, כמו גם לשונה המברקי של הפיסקא, מעוררים את הרושם שהקטע נוסף בשלב מאוחר לאחר שהסוגיא היתה כבר מסודרת. ההוכחה המשמשת

בפיסקא זו מבוססת על שתי הנחות יסוד: על מסקנת הגמרא בפיסקא (ג)[1] שמשנתנו היא כשיטת החכמים והיתר המשנה מתייחס דווקא לאיסור שבות ולא לאיסור חטאת, ועל העובדה שהברייתא הגבילה את ההיתר וקבעה שאת היבלת יש להסיר בשיניים דווקא ולא בכלי.

כך לכל הפחות יש לפרש את גירסת קטע גניזה ששרידים ממנו ניכרים בכ"י מינכן ובקטע כריכה²²². כך גרס בעל המאור, ולפי עדותו של הראב"ד זו היתה גירסת ר' נסים גאון. ומסתבר, כפי שכבר טען ליברמן, שגם לפני רש"י ותוספות היה כגירסא זו, והם ששינוקו. תיקונם של רש"י ותוספות משתקף היטב בכ"י אוקספורד ובכל הדפוסים וגם בתיקונים שהוכנסו בכ"י מינכן ובקטע כריכה²²². גירסת רש"י ודעמו מורכבת מחמישה שינויים קטנים שתוארו בפרוטרוט במדור חילופי הנוסחאות, ויחדיו הם חוברים לשנות את מהותה של פיסקא (ג)[2]. לפי גירסא תניינית זו, מטרתה של הפיסקא שונה לחלוטין מזו המצטיירת מקריאת נוסח קטע הגניזה. לגירסת רש"י ודעמו, הפיסקא אינה מוקדשת להוכחת שיטת ר' אלעזר בר' פדת כי אם להוכחת שיטת רבא שלפיה משנתנו שנויה כשיטת ר' אליעזר בן הורקנוס.

מבוא

משנתנו שונה: "חותכים יבולת במקדש אבל לא במדינה; אם בכלי – כאן וכאן אסור". ייתכן שגם במקרה דנן, מקור המשנה הוא הלכה מעין זו שנשתמרה בתוספתא ח כ (עמ' 137) וגם בסוגייתנו: "כהן שעלתה לו יבלת במתניו – חבירו חותכה לו בשיניו"¹. המיר אפוא תנא דידן הלכה קזואיסטית לניסוח מופשט בדמות הדגם ששם לו לנגד עיניו בפרקנו².

סוגייתנו עוסקת בהשוואת משנתנו המתירה לחתוך יבלת במקדש לעמדת תנא קמא במשנה פסחים ו א: "אלו דברים בפסח דוחין את השבת: שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלביו. אבל צלייתו והדחת קרביו אינן דוחים. הרכיבו והבאתו מחוץ לתחום וחתית יבלתו – אינן דוחים. ר' אליעזר אומר: דוחים". אמנם, לדעת ר' יוסי בן חנינה על פי עדותו של ר' אבהו כפי שהובאה בירושלמי פסחים ו א, לג ע"ב: "לא תני ר' יוסי בן חנינה אלא

1 נוסחה המלא של ההלכה כפי שהיא מופיעה בתוספתא כולל שלוש פסוקיות: "כהן שעלתה לו יבלת במתניו – חבירו חותכה לו בשיניו; במקדש אבל לא במדינה; אם בכלי – כאן וכאן אסור". דא עקא, ההגבלה "במקדש אבל לא במדינה" נראית מיותרת, שהרי מסתמא במקדש עסיקין ואין כל צורך לפרט את הדבר (השוו מה שכתבנו לעיל, עמ' 314, הערה 3). גם מבחינה תחבירית, תלישותה של פסוקית זו, שכמעט אינה משועבדת לרישא, מטה את הכף כלפי הסברה שמדובר בתוספת מאוחרת בהשפעת משנתנו. משיקולים דומים נראה שגם הפסוקית השלישית אינה מקורית ונוספה בהשראת משנתנו. הרי כבר בפסוקית הראשונה נתבאר: "חותכה לו בשיניו", וכיצד אפוא עולה על הדעת שיהיה מותר – ולו במקדש – לחותכה בכלי? ובנוסף, ואולי חשוב מכל, כבר עמד ליברמן (תוספתא כפשוטה, עמ' 467) על כך שלפני הבבלי בסוגייתנו היתה ברייתא זו חסרה שתי בבות אלו. וקדמו הריצ"ד (עמ' קנו), שאמר: "ואי הוה שמייעא ליה לרבא ברייתא זו בשלימותה לא הוה קא שקיל וטרי הרבה ולא הוה מוקמי הברייתא בדוחק...".

2 ומכאן שהיבלת שבמשנתנו היא יבלת שעלתה לכהן, כפירוש הרמב"ם בפירושו למשנתנו (עמ' צט), ולא כפירוש רש"י (קג ע"א ד"ה יבלת), שמדובר ביבלת שעלתה בבהמה. וכן מוכח מן הירושלמי (י יג, כו ע"ג), שהביא את הסברו של ר' פדת להיתר משנתנו לעומת האיסור שנשנה במשנת פסחים הנ"ל: "מפני קלקול פייסות", וכוונתו, כפי שביאר במרכבת המשנה (הלכות שבת ט ח, עמ' ט): "... דמשני דהך דעירובין דשרי, איירי ביבלת של כהן שזכה בפייס... הילכך, כי היכי שלא יתקלקל הפייס ויצטרכו להפיס פעם שנית, לזה התירו שבות במקדש, משא"כ בפסחים, דאיירי ביבלת של קרבן פסח, לא התירו". והשוו לדברי החכם ר' סעדיה אשכנזי שהובאו במלאכת שלמה (פסחים ו ד"ה וחתית יבלתו אינם דוחין, ל ע"א) ומשם על ידי ליברמן (הירושלמי כפשוטו, עמ' 470), וראו גם: אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 321. ולחינם נדחק בזה בספר ניר (לא ע"א), שפירש "כי מקום המימרא על מתניתין דכהן שלקח באצבעו".

הרכיבו והבאתו, הא חתיכת יבלתו – לא", ר' יוסי בן חנינה לא שנה במשנת פסחים המספרת על אודות מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע את המילים 'וחתיכת יבלתו',³ וממילא, לפי גירסתו לא התעוררה כלל בעיה של חוסר התאמה בין משנתנו למשנת פסחים זו. ברם נראה שגירסא זו לא היתה רווחת ועל כן אנו מוצאים בסוגיא הירושלמית שלוש או ארבע דרכים לפשר בין שתי המשניות.⁴

סוגייתנו הבבלית כוללת שניים מן התירוצים הארץ ישראלים וכן שני תירוצים בבליים נוספים, ואילו בסוגיא הבבלית המקבילה בפסחים סח ע"ב לא הובאו אלא התירוצים הארץ ישראלים. מסתבר כאחת האפשרויות שהעלה ר"א ווייס, "שהסוגיא הא"י מצאה את מקומה בפסחים עוד בזמן שהסוגיא הבבלית לא היתה עדיין על ידה" (התהוות התלמוד, עמ' 188), ואילו את דמיון לשונות המשא ומתן הנסבים על דברי האמוראים הארץ ישראלים בשתי הסוגיות הבבליות יש ככל הנראה לייחס למסרנים מאוחרים שהשוו בין שתי הסוגיות.⁵

(א) ר' אלעזר ור' יוסי בר' חנינא... הא ביד והא בכלי... הא בלחה הא ביבשה

בחלקה הראשון של הסוגיא מוצגים שני פתרונות ארץ ישראלים לסתירה בין משנתנו למשנת פסחים הנ"ל: "הא ביד והא בכלי... הא בלחה, הא ביבשה". הבבלי מייחס את הפתרונות לשניים מתלמידי ר' יוחנן: ר' אלעזר ור' יוסי בר' חנינא,⁶ אך אין הוא יודע למי מביניהם לייחס כל אחד מן הפתרונות. בשתי הסוגיות המקבילות בירושלמי (פסחים ו א, לג ע"ב = עירובין י יג, כו ע"ג) הובאו פתרונות זהים וזיהוי המציעים מחזור: "ר' שמעון בן יקים [אמר]: כאן בלחה, כאן ביבישה; ר' יוסי בן חנינה אמר: כאן ביד, כאן בכלי". מסתבר אפוא ששמו של ר' שמעון בן יקים, חברו של ר' אלעזר,⁷ נתחלף בבבלי בר' אלעזר, אולי בשל הופעתם השכיחה יחסית של מימרותיו בתלמוד הבבלי.

בירושלמי, כמו בבבלי, ביקשו להסביר את הבסיס לכל אחת מהצעות אלו: "אתיא דר' שמעון בן יקים כבר קפרא ודר' יוסי בן חנינה כר' יוחנן, דתני: כל המקלקלין פטורין חוץ ממבעיר והעושה

3 מכיוון שבירושלמי (פסחים שם = עירובין שם) מצויה מסורת נוספת המיוחסת לר' יוסי בן חנינה, המסבירה את משנת פסחים על פי נוסחנו: "כאן ביד, כאן בכלי", הסביר אפשטיין (מבוא לנוסח המשנה, עמ' 310): "זאת אומרת בודאי שלא הגיה את נוסח המשנה". לדעתו, ר' יוסי בן חנינה שנה במשנתנו מעין המסורת שנשתמרה בספרי זוטא במדבר ט (עמ' 257): "ויעשו בני ישראל – יכול אין לי שהוא דוחה את השבת אלא בשחיתתו? אמרת: ויעשו ויעשו, ריבה קבול דמו זוריקתו ומיחוי קרבו והקטר חלבו. ר' אליעזר מוסיף ארבעה דברים: חתיכת יבלתו ונתן משכון ולוקח הרכיבו מירושלם להר הבית והבאתו מחוץ לתחום, שהיה ר' יהושע אומר: הבאתו מחוץ לתחום אינה דוחה את השבת. ר' אליעזר אומר: דוחה היא מקל וחומר...". כלומר, הוויכוח בין ר' אליעזר לר' יהושע הצטמצם לנושא של הבאת הקרבן מחוץ לתחום, אבל בנוגע לשלושת הדברים האחרים לא נחלק עליו ר' יהושע וכך נקבעה משנתנו על פי גירסת ר' יוסי בן חנינה. גם ליברמן (הירושלמי כפשוטו, עמ' 471) העיר על דמיון הדרשה בספרי זוטא לגירסת ר' יוסי בן חנינה במשנת פסחים הנ"ל. אלא שלדעת ליברמן (תלמודה של קיסרין, עמ' 23; הירושלמי כפשוטו, עמ' 371) נחלקו אמוראים משיבות שונות כיצד שנה ר' יוסי בן חנינה. הסוגיא הטברנית סברה שר' יוסי בן חנינה גרס במשנת פסחים "וחתיכת יבלתו" ולפיכך העמיד: "כאן ביד וכאן בכלי", ואילו הסוגיא הקיסרית סברה שלא תני ר' יוסי בן חנינה אלא הרכבו והבאתו, ולפיכך לא נתקשה ר' יוסי בן חנינה במשנת עירובין וממילא לא העמיד תירוץ המיישב בין שני המקורות. לכל הנושא ראו קוסמן, עובדין דחול, עמ' 129.

4 תירוצו של ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי בשם ר' פדת: "מפני קילקול פייסות", הוסבר לעיל בהערה 2, ואילו תירוץיהם של ר' שמעון בן יקים ור' יוסי בן חנינה, שהובאו גם בסוגייתנו הבבלית, יבוארו להלן, ואפשר שדברי ר' שמעון בן לוי קיש בשם לוי סוכייה: "בין בנפרכת בין בשאינה נפרכת", הם תירוץ נוסף, ראו בנתיבות ירושלים (כו ע"א ד"ה בין), ולפי דבריו אין כאן תירוץ נוסף. בפסחים: "כאן בנפרכת, כאן בשאינה נפרכת". אמנם, ראו בנתיבות ירושלים (כו ע"א ד"ה בין), ולפי דבריו אין כאן תירוץ נוסף.

5 אלבק (מבוא לתלמודים, עמ' 564) כתב באופן כללי על תופעה מעין זו "שחלק מן הסוגיא אמנם שווה בשני מקומות וכנגדו חלק אחר שונה", ועטן: "סימן הוא שהסוגיא לא היתה ידועה כחטיבה אחת לשניהם". אולם על מקרה דנן העיר שם בהערה 27: "הקטועה הסוגיא בפסחים?". ואילו אפשטיין (מבואות לספרות האמוראים, עמ' 20) הביא את שתי המקבילות כמקור נוסף אשר בו נראה שהסידור האחרון של 'פסח ראשון' השתמש כבר הרבה בתלמודן של כמה מסכתות מן הבבלי, והעביר כמה מהם מענין לענין".

6 ראו אלבק, שם, עמ' 185-186, 224-227.

7 ראו אלבק, שם, עמ' 268.

חבורה. בר קפרא אמ': אפי' אינו צריך לדם, אינו צריך לאפר. אמ' ר' יוחנן: והוא שיהא צריך לדם או לאפר,⁸ כלומר ביקשו לתלות את שיטת ר' שמעון בן יקים שלפיה לא התירו חיתוך יבלת לחה מכיוון שיש בדבר איסור חבורה – אפילו אינו צריך לדם – בשיטת בר קפרא המחייב חובל אפילו כשאינו צריך לדם. ואילו את שיטת ר' יוסי בן חנינה, שהתיר אפילו ביבלת לחה (ובלבד שהחיתוך ייעשה ביד), העמידו כשיטת ר' יוחנן שהחובל פטור אלא אם כן צריך לדם.

ואילו בסוגייתנו התפלפלו בדברי האמוראים הארץ ישראלים וביקשו להצדיק את שתי ההצעות האמוראיות. לכאורה שתי האוקימתות אפשריות, אלא שבמבט ראשון נראה שההצעה "כאן ביד, כאן בכלי" מסתברת יותר, שהרי כך שנינו במשנתנו: "אם בכלי – כאן וכאן אסור". ברם בעיני בעלי הגמרא עיקר הקושי כרוך דווקא בהצעה זו, שכן קשה ביותר לפרש את משנת פסחים על פיה. הרי מההקשר שבו מצויה 'חתיכת יבלתו' במשנת פסחים מסתבר שחיתוך היבלת הוא "דומיא דהרכבתו והבאתו" הנזכרות במשנה זו והאסורות משום שבות, ואילו לפי ההצעה שמשנת פסחים עוסקת "בכלי", לא באיסור שבות מדובר כי אם באיסור חטאת! ובכל זאת הציעו בעלי הגמרא כיצד ניתן ללמד סגוריה על פרשנות זו על ידי שהעלו את האפשרות "ואיך? הרכיבו דלא כר' נתן דאמ': חי נושא עצמו, הבאתו חוץ לתחום כר' עקיבא דאמ': תחומין דאורייתא".⁹ אולם בקטע הבא של הסוגיא הובאו דברי רב יוסף, שלא הניח לקשיים אלו והביא ראייה חותכת כנגד הפירוש "הא ביד, הא בכלי".

(ב) מתיב רב יוסף... אלא... הא והא [ביד] שבות מקדש במקדש התירו שבות מקדש במדינה לא

רב יוסף ניתח את ההקשר שבו נמצא האיסור לחתוך יבלת במשנה פסחים ו ב והגיע למסקנה שהכוונה היא בוודאי לאיסור שבות. ממילא לא ניתן לפרש שחיתוך היבלת שאותו אסרו במשנת פסחים היה באופן המחייב חטאת. מסתבר אפוא שקושיית רב יוסף מכוונת בעיקר כלפי התירוף "הא ביד והא בכלי", ודומה לתמיהת הירושלמי פסחים ו א, לג ע"ב: "חתיכת יבלתו בכלי – שבות?!"¹⁰ לפיכך הציע רב יוסף אפשרות אלטרנטיבית לשפן שלום בין משנתנו למשנת פסחים: "הא והא ביד: שבות מקדש במקדש התירו, שבות מקדש במדינה לא התירו". כלומר משנת פסחים עוסקת ביבלת שעלתה בבהמת קרבן הנמצאת במדינה ואילו משנתנו עוסקת ביבלת שעלתה לכהן במקדש, ודווקא במקדש התירו איסורי שבות.

דא עקא, בסוגייתנו מנוסחים הדברים כאילו הגיב רב יוסף לשני התירוצים הארץ ישראליים, דחה אותם ולבסוף העלה פתרון אלטרנטיבי משלו: "אלא אמ' רב יוסף... שבות מקדש במקדש... שבות מקדש במדינה...!" מסתבר אפוא שדברי רב יוסף נאמרו במקורם כתגובה לשיטה הארץ ישראלית 'הא ביד והא בכלי', וסידורם המאוחר של בעלי גמרא את השיטות הארץ ישראליות במתכונת מצורפת: 'חד אמר... וחד אמר', הוא שיצר את הרושם המוטעה כאילו רב יוסף הגיב לשתי השיטות גם יחד.¹¹

8 טע הירושלמי מסתיים במילים שהן ככל הנראה חזרה על הפירוש שהובא קודם לכן על ידי הסתמא דירושלמי: "ר' אחא, ר' חנינה בשם ר' יוחנן: כאן וכאן בלחה אנן קיימין, והוא שיהא צריך לדם". ועיינו במפרשים על אתר.

9 דהפריס (תולדות ההלכה, עמ' 88-90) טען שבתקופת התנאים ובקרב אמוראי ארץ ישראל רווחה הדעה שאיסור תחומין דאורייתא. בבבל, לעומת זאת, נטו לדעה שתחומין מדרבנן, וייחסו את הדעה שתחומין דאורייתא לר' עקיבא בלבד.

10 על דמיון הקושיות עמד כבר אפשטיין (מבוא לנוסח המשנה, עמ' 310).

11 השו"ו דיונו של הלבני, עמ' רסז-רסח.

יִתִּיב אֲבִי וְקָאֵמְר' לֵהּ לֵהּ אֵהָא שְׁמַעְתָּא אִיתִיבִיהָ רַב סְפָרָא... הַקּוּרָא... אִיתִיבִיהָ מִשְׁלָשְׁלִין...

בעלי הסוגיא מוסרים לנו שכשלימד אביו,¹² תלמידו של רב יוסף,¹³ את ההבחנה שניסח רב יוסף, הקשה רב ספרא פעמיים. תחילה הקשה מן המשנה לעיל: "הקורא בספר על האיסקופה: נתגלגל הספר מידו – גוללו אצלו", ואחר כך הקשה ממשנה שבת א יא (בכ"י קאופמן: משנה יד), הקובעת: "משלשלים את הפסח לתנור עם חשיכה". הקושיא השנייה מובנת וחזקה, שהרי היא עוסקת בקרבן פסח, כלומר ב'שבות מקדש' במדינה, ומוכיחה שגם במדינה התירו 'שבות מקדש'. אולם הקושיא הראשונה אינה מובנת כלל – וכי ראוי לכנות היתר שהתירו חכמים מפני קדושת כתבי הקודש 'שבות מקדש'?! שמא ניתן לשער שרב ספרא לא הקשה אלא את הקושיא השנייה ואפשר שכך נקבע אף בסוגיא המקורית: "יִתִּיב אֲבִי וְקָאֵמְר' לֵהּ לֵהּ אֵהָא שְׁמַעְתָּא. אִיתִיבִיהָ רַב סְפָרָא לְאֲבִי: מִשְׁלָשְׁלִין אֵת הַפֶּסַח... אִישְׁתִּיק... כִּי אַתָּא לְקָמִיהָ דְרַב יוֹסֵף...". ובתקופה מאוחרת יותר ביקשו בעלי גמרא להשלים את הדיון כאן על פי הנאמר לעיל בסוגיא י, 'היה קורא בספר על האסקופה; צו ע"ב-צח ע"א, ותיארו שרב ספרא הקשה על אביו ועל רב יוסף גם ממשנת עירובין.

אִיתִיבִיהָ רַב סְפָרָא לְאֲבִי הַקּוּרָא בְּסִפְרָא... שְׁבוֹת נְמִי לִיכָא

לפי המתואר בסוגייתנו, רב ספרא ביקש להקשות על אביו ועל רב יוסף מהמשנה לעיל, ששנתה: "הקורא בספר על האיסקופה, נתגלגל הספר מידו – גוללו אצלו", ושממנה מוכח לכאורה שבניגוד לדברי רב יוסף, גם 'שבות מקדש' במדינה התירו.¹⁴ בעל הגמרא הסביר את דברי רב ספרא מנקודת מבט המושפעת בבירור מסוגיא י, המזכירה את החשש "דילמא נפיל ואתי לאיתויי": "והא הכא, דשבות מקדש במדינה הוא, ולא גזרינן דילמא נפיל ואתי לאיתויי", ואף הוסיף לשון דחייה לדברים, המשקף את התירוץ שיוחס שם לאביו: "מי לא אוקימנא באיסקופה כרמלית ורשות הרבים עוברת לפנייה". כפי שכבר הערנו בפירושונו לסוגיא י, ראויה לציון העובדה ששורת המחץ ששם בעל הגמרא בפיו של אביו בתגובתו לרב ספרא: "כיון דאיגודו בידו שבות נמי ליכא", אינה מופיעה בסוגיא י.

אִיתִיבִיהָ מִשְׁלָשְׁלִין אֵת הַפֶּסַח לְתַנּוּר עִם חֲשִׁיכָה... אִשְׁתִּיק... בְּנֵי חֲבוּרָה זְרִיזִין הֵן

לפי המובא בסוגייתנו, רב ספרא הקשה על אביו ועל רב יוסף ממשנה שבת א יא (בכ"י קאופמן: משנה יד), הקובעת: "משלשלים את הפסח לתנור עם חשיכה". משנה זו מנוגדת לאמור במשנה הקודמת, שם:¹⁵ "אין צולין בשר ובצל וביצה אלא כדי שיצולו", ומכאן אפוא ראיה לכך שאיסורי שבות של דברים הקשורים למקדש הותרו גם במדינה ולא רק במקדש. על כך לא ידע אביו להשיבו דבר ולכן השתתק. כשסיפר אביו לרב יוסף את המעשה השיבו האחרון: "אמאי לא

12 על המונח 'יִתִּיב ר' פלוני וקאמר לה להא שמעתתא... אִיתִיבִיהָ רַב הֵן, רבינא, עמ' 185–186.

13 ראו אלבק, שם, עמ' 351.

14 אמנם ייתכן שניתן היה לדחות קושיא זו, ראו גאון יעקב (קג ע"ב ד"ה אִיתִיבִיהָ, עמ' תז). ומכל מקום ברור שדברי ריב"ד (עמ' קנו), ש"שינויא דרב יוסף ודאי עולה יפה", וכנגד כל יתר התירוצים שנאמרו, אינם מדויקים. הטענה שהעלה רב ספרא ודאי אינה הטענה היחידה שניתן להעלות כנגד הצעת רב יוסף. ראו לדוגמה דברי בעל מרכבת המשנה (הלכות שבת ט ח, עמ' ע), שלפיהם, בפשוטות, גם משנת פסחים התייחסה למקדש, וממילא נראה שהתכוונה לאסור חיתוך יבלת לא רק במדינה.

15 לכאורה מדובר בהלכה קדומה ומוסכמת, שהרי בוויכוח החריף שהתחולל בין בית שמאי לבית הלל בנוגע לשבייתת כלים בשבת "אמרו בית שמאי לבית הלל: אין אתם מודין שאין צולין בשר, בצל וביצה בערב שבת עם חשיכה אלא כדי שיצולו?" (תוספתא שבת א כ [עמ' 4]). ברם מן המכילתא דרשב"י כ ט (עמ' 149) מוכח שבית הלל נחלקו עם בית שמאי גם בעניין זה, וכמסורת זו נמצא בקטע גניזה שהביא ליברמן בתוספתא כפשוטה, עמ' 17, וראו הדיון שערך שם, עמ' 17–18.

תימא ליה: בני חבורה זריזין הן?!". סברה זו מצויה במקורות ארץ ישראלים ובבליים. בירושלמי מעשר שני ג ב, נד ע"א = פסחים ט ח, לו ע"א היא הובאה על ידי ר' יונה,¹⁶ ואילו בשבת כ ע"א הובאה בדברי סתמא דגמרא.¹⁷

ואילו בעל הסוגיא ביקש לשער מדוע לא השיב אביי לרב ספרא שבני חבורה זריזין: "כהנים זריזין הן אמרינן, בני חבורה זריזין לא אמרינן". גישה זו קרובה לגישה ר' חנינה,¹⁸ שהקשה על ר' מנא,¹⁹ בנו של ר' יונה, בירושלמי הנ"ל. אמנם, ר' מנא עמד על דעתו ש"אוכלי פסחים בשעתן זריזין הן כאוכלי תרומה", והביא ראייה ממשנת שבת הנ"ל.

(ג) רבא א"ר אליעזר היא דאמ' מכשירי מצוה דוחין (את) שבת ומודה ר' אליעזר (היא דאמ' מכשירי מצוה) דכמה דאיפשר לשנויי

לפי תירוצו של רבא, משנתנו המתירה חיתוך יבלת בשבת היא כשיטתו העקרונית של ר' אליעזר במשנה שבת יט א שלפיה מכשירי מצוה דוחים את השבת אפילו באיסור מל"ט המלאכות וכל שכן באיסורי שבות, ואילו משנת פסחים הנ"ל, האוסרת חיתוך יבלת, נשנתה כשיטת החולקים על ר' אליעזר. אלא שלדעת רבא, על כל פנים, גם ר' אליעזר מודה בכך ש"כמה דאיפשר לשנויי משנינן".²⁰

(ג) [1] מאי היא דתניא כהן שעלתה לו יבולת חברו... מני אילימא רבנן... אלא לאו ר' אליעזר

על ידי השוואת משנתנו למחלוקת חכמים ור' אליעזר במשנה שבת יו בעניין נטילת ציפורניים, שערות וכדו', בשיניים – שר' אליעזר מחייב ואילו חכמים אוסרים משום שבות – ניסה בעל הסוגיא²¹ להוכיח שמשנתנו היא אכן כשיטת ר' אליעזר. ההוכחה מבוססת על דיוק לשון הברייתא, היא התוספתא ח כ (עמ' 137), שממנה עולה שהיתר המשנה מוגבל להסרת היבלת בשיניים ועל ידי אדם אחר דווקא. ההוכחה היא על דרך השלילה: לו היתה משנתנו כשיטת חכמים לא היה מקום להגבלה זו שדווקא אדם אחר צריך להסיר את היבלת, שהרי חכמים סוברים שאין בנטילת ציפורניים בשיניים אלא משום איסור שבות, ומדוע אפוא יהיה צורך לנהוג שינוי ולבקש מאדם אחר להסירן? מאידך, הדרישה שהיבלת תוסר דווקא על ידי אדם אחר מובנת היטב לשיטת ר' אליעזר הסובר שנטילת ציפורניים אפילו ביד אסורה באיסור חטאת. מכיוון שלשיטתו התירו איסור חטאת ("מכשירי מצוה דוחין את השבת") ולא רק איסור שבות, מובן מדוע ביקשו להקל את האיסור וקבעו שהסרת היבלת תיעשה דווקא על ידי אדם אחר.

16 קרוב לסברה זו נשמע בירושלמי שבת א יא, ד ע"ב בשם חברו של ר' יונה – ר' יוסי. על שני חכמים אלו, שהיו חברים, ראו אלבק, שם, עמ' 333–336.

17 המקורות הארץ ישראלים מוכיחים שדבריו של זוויס (הערות לסוגיות הש"ס, עמ' 159) על סתמא דגמרא בסוגיית שבת: "הכל מאחר ויסודו בעירובין קטע גניזה סע"א ובסוגיא לעיל י"ח ב", אין להם על מה שיסמוכו.

18 על חכם זה ראו אלבק, שם, עמ' 393.

19 הכוונה היא לר' מנא, בנו ותלמידו של ר' יונה. ראו אלבק, שם, עמ' 398.

20 על הקושי בסברה זו שלפיה ר' אליעזר מודה בכך ש"כמה דאיפשר לשנויי משנינן" ראו תוספות (קג ע"ב ד"ה מה לי); תוספות רבינו פרץ (קג ע"א ד"ה רבא אמר, עמ' שי).

21 ראו הדיפריס, מחקרים, עמ' 215, הערה 4.

לעולם רבנן היא... הכא במאי עסיקין שעלתה לו בגבו ובין אצילי ידיו דאיהו לא מצי שקיל ליה

בשלב זה דחתה הגמרא את ההוכחה דלעיל על ידי העלאת הטענה שהברייתא לא התכוונה לקבוע קטגורית שרק לאדם אחר מותר להסיר את היבלת. ואין הכי נמי, אם היבלת "עלתה לו בכריסו", מקום שממנו יכול להסירה בעצמו, מותר לו הדבר. ומעמידה הגמרא שהברייתא עוסקת במקרה שבו אינו יכול להסיר את היבלת בעצמו כגון "שעלתה לו בגבו ובין אצילי²² ידיו" ולפיכך קבעו בברייתא "חברו חותכו בשניו". דחייה זו שהגמרא העלתה מסתברת ביותר, במיוחד לאור נוסח הברייתא בתוספתא: "כהן שעלתה לו יבלת במתניו". ממותניו לא יכול אדם להסיר את היבלת בעזרת שיניו אלא אך ורק בעזרת כלי, ולפיכך נקטו שדווקא חברו מסירה בעבורו.²³

(ג) [2] מבוא

פיסקא (ג) [2] היא יחידה נפרדת שתכליתה להוכיח (לפשוט²⁴) ממשנתנו את מימרתו הפרשנית של ר' אלעזר למשנה שבת י ו: "מחלוקת ביד, אבל בכלי – דברי הכל חייב" (שבת צד ע"ב). עובדה זו, כמו גם לשונה המברקית של הפיסקא, מעוררים את הרושם שהקטע נוסף בשלב מאוחר לאחר שהסוגיא היתה כבר מסודרת. ההוכחה המשמשת בפיסקא זו מבוססת על שתי הנחות יסוד: על מסקנת הגמרא בפיסקא (ג) [1] שמשנתנו היא כשיטת חכמים והיתר המשנה מתייחס דווקא לאיסור שבות ולא לאיסור חטאת, ועל העובדה שהברייתא הגבילה את ההיתר וקבעה שאת היבלת יש להסיר בשיניים דווקא ולא בכלי.

כך, לכל הפחות, יש לפרש את גירסת קטע גניזה ששרידים ממנה ניכרים בכ"י מינכן ובקטע כריכה²²². כך גרס בעל המאור (לה ע"א מדפי הרי"ף ד"ה רבא אמר), ולפי עדותו של הראב"ד (כתוב שם, עמ' מז), זו היתה גירסת ר' נסים גאון. ומסתבר, כפי שכבר טען ליברמן (תוספתא כפשוטה, עמ' 467, הערה 48), שגם לפני רש"י ותוספות היה כגירסא זו, והם ששינוה. תיקונם של רש"י (קג ע"ב ד"ה הכי גרסינן) ותוספות (קג ע"ב ד"ה הכי גרסינן) משתקף היטב בכ"י אוקספורד ובכל הדפוסים וגם בתיקונים שהוכנסו בכ"י מינכן ובקטע כריכה²²². גירסת רש"י ודעמו מורכבת מחמישה שינויים קטנים שתוארו בפרוטרוט במדור חילופי הנוסחאות, ויחדיו הם חוברים לשנות את מהותה של פיסקא (ג) [2]. לפי גירסא תניינית זו, מטרתה של הפיסקא שונה לחלוטין מזו המצטיירת מקריאת נוסח קטע גניזה. לגירסת רש"י ודעמו, הפיסקא אינה מוקדשת להוכחת שיטת ר' אלעזר בר' פדת כי אם להוכחת שיטת רבא שלפיה משנתנו שנויה כשיטת ר' אליעזר בן הורקנוס.

הנחת מוצא זו, שפיסקא (ג) [2] היא המשך לפיסקא (ג) [1] ושתכליתה הוכחת שיטת רבא, היא שככל הנראה דחקה לשנות את גירסת הסוגיא. וכבר רמז לכך הראב"ד (שם) כשכתב על גירסת קטע גניזה: "וזאת הגירסא אינה מחוורת לפי שהיא מועמדת בדחייה דלא כרבא ולא שייך למימר ותו לא מידי במילתא דקיימא לן בדחייה". כלומר, מנוסח קטע גניזה נראה שבאים דווקא לדחות את שיטת רבא, ואם אכן תכליתה של הפיסקא היא להתייחס לדברי רבא, כיצד היא מסיימת במשפט "ותו לא מידי" השמור למקרים שבהם מקבלים (ולא דוחים) את העמדה שבה דנים?²⁵ מובן שגם הבלבול בין שני השמות ר' אליעזר ור' אלעזר תרם ליצירת הנוסח התנייני, וכפי שנרמז מדברי בעל המאור (שם): "ולפי שראיתי בשמועה זו שבוש ברוב הספרים וחילוף

22 ראו מילון בן־יהודה, ערך אציל, עמ' 367.

23 ליברמן (תוספתא כפשוטה, עמ' 466–467) כתב על פי סוגייתנו: "אבל אם עלתה במתניו שאינו יכול ליטלה בשניו, אסור לו ליטלה בידו, משום גזירה שמא לא יוכל ליטלה בידו ויטלה בכלי ויתחייב חטאת. ולפיכך אמרו שחבירו נוטלה בשיניו, והשנים חדות הן, ואין לחוש שמא יטלה בכלי". ומובן שלא מדובר בגורה ובחשש רחוק אלא באפשרות סבירה, שכן בלא יכולת להסיר את היבלת בשיניים יכול רק כלי חיתוך להועיל.

24 ראו סוקולוף, מילון ארמית בבליית, ערך פשט, עמ' 942.

25 ראו הדין להלן.

שמחליפין דברי ר' אליעזר דהוא ר"א בן פדת דהוא אמורא לדברי ר' אליעזר בן הורקנוס דהוא תנא. גם פרש"י לא נתברר לי בזה היטב, לפי הוצרכתיו לכתבה".²⁶

גירסת כ"י אוקספורד = גירסת רש"י, תוספות וראב"ד	גירסת קטע גניזה = גירסת רב נסים גאון ובעל המאור
ואי רבנן נשקליה נהליה בידיה ותפשוט דר' אליעזר דאמ' בכלי חייב חטאת וא"ר אלעזר מחלוקת ביד אבל בכלי חייב	ולישקלה ניהלה בכלי תיפשוט דר' אלעזר דאמ' מחלוקת ביד אבל בכלי דברי הכל חייב
וליעמין לר' אליעזר	
נשקליה ניהליה ביד	ולישקליה ניהליה ביד
הכי קאמינא אי אמרת בשלמא ר' אליעזר היא היינו דאסר יד וכלי	הכי קא אמ' אי אמרת בשלמא איתה לדברי אליעזר היינו דגורנין יד אטו כלי
אלא אי אמרת רבנן נישקליה ניהליה ביד	אלא אי ליתא לדר' אליעזר לישקלה בין ביד בין בכלי

להלן נפרש את הסוגיא על פי הגירסא המקורית המשתקפת בקטע גניזה. אבל קודם לכן נפרש את הסוגיא על פי גירסת כ"י אוקספורד התניינית, המתפרשת היטב על פי דברי רש"י והראב"ד. וכך נראה לפרש את הפיסקא: אם משנתנו היא כשיטת רבנן ולא כשיטת ר' אליעזר, כפי שסוכם בפסיקא (ג) [1], וטעם ההיתר הוא משום שבות שהותר במקדש, מדוע לא התירה המשנה לחברו להסיר את היבלת בידיה? הרי גם הסרה ביד אינה אסורה אלא משום שבות! וכך עדיף היה לשנות, שכן היינו לומדים שני דברים: שמכשירי מצווה אינם דוחים אלא שבות, וכן, שצדק ר' אלעזר כשאמר שבהסרת שיער, ציפורניים וכדו' בכלי, אפילו חכמים מודים שחייב ואינו רק איסור שבות. ועל כך הקשו: הרי גם לשיטת ר' אליעזר שייכת קושיא זו – מדוע לא התירה המשנה להסיר את היבלת ביד – שהרי די בשימוש ביד כדי לצאת ידי חובת השינוי שר' אליעזר דורש ("דכמה דאיפשר לשנויי משנינן"). על כך השיבו: בשלמא אם מעמיד אתה את המשנה כשיטת ר' אליעזר, שאמנם לשיטתו מותר אפילו לעבור איסור חטאת כדי לקיים מכשירי מצווה, אולם הרי גם לשיטתו יש למעט באיסורים, "דכמה דאיפשר לשנויי משנינן", ולכן מובן מדוע פסקה משנתנו שיסיר את היבלת דווקא בשינויים, שכן יד דומה לכלי ודרכו בכך, ועוד, שיש חשש ממשי שמא יבוא להשתמש בכלי ועדיף למעט משבות חמורה לשבות קלה. אולם אם נעמיד את משנתנו כשיטת חכמים, שלפיה אין שבות במקדש, מדוע לא נסתפק בדרישה שיסיר האדם את היבלת בידיים ולמה נחמיר עליו שישתמש דווקא בשינויים? מה לי שבות כזו מה לי שבות אחרת?

עד כאן פירוש הסוגיא אליבא דגירסת כ"י אוקספורד התניינית. וכך יש לפרש את הסוגיא אליבא דקטע גניזה:

ואי רבנן נשקליה נהליה... ותפשוט... דאמ' בכלי... וא"ר אלעזר
מחלוקת ביד אבל בכלי...

אם משנתנו אינה כשיטת ר' אליעזר המתיר איסורי חטאת משום מכשירי מצווה אלא כשיטת חכמים המתירים איסורי שבות במקדש, ואם לדעת חכמים האיסור לחתוך יבלת בכלי אינו אלא איסור שבות, הרי ראוי להתיר במשנתנו חיתוך יבלת אפילו בכלי. אבל מן העובדה שהמשנה קובעת שאסור לחתוך בכלי מוכח שצדק ר' אלעזר כשקבע שאפילו לדעת חכמים, החותך יבלת בשבת חייב חטאת.

26 על מגמה זו של בעל המאור להעיר על נוסחאות משובשות ראו תא-שמע, בעל המאור, עמ' 61, והערה 8, שם.

נשקליה ניהליה²⁷ ביד

ומקשים על ניסיון ההוכחה לשיטת ר' אלעזר: משנתנו הלוא קבעה שיסיר את היבלת דווקא בשיניים, ולא בידיים, ומכאן שאין להביא ראיה ממשנתנו למימרתו של ר' אלעזר.

הכי קאמינא אי אמרת בשלמא... אלא אי אמרת... נישקליה
ניהליה...

ומשיבים שאכן אם צדק רבא שמשנתנו היא כשיטת ר' אליעזר שהתיר איסורי חטאת משום 'הכשר מצווה', מובן מאוד מדוע לא התירו לחתוך ביד, שכן גם ר' אליעזר מודה "דכמה דאיפשר לשנויי משנינן", וחיתוך ביד הרי עלול להביא לחיתוך בכלי. אולם אם משנתנו היא כשיטת חכמים (ולא כשיטת ר' אליעזר), שהתירו דווקא איסורי שבות ומשום הכלל 'אין שבות במקדש', ואם מימרתו של ר' אלעזר (שגם חכמים מודים שחיתוך בכלי הוא איסור חטאת) אינה נכונה, היה מקום להורות שיכול לחתוך את היבלת בין ביד בין בכלי! ומכיוון שלא הורו כן משמע שצדק ר' אלעזר במימרתו.

ותו לא מידי

ייחודי הוא פירושו של ר"ע אבן-ישראל (עמ' 457) שתרגם את "נשקליה ניהליה ביד ותו לא מידי" = "שיסיר אותה ממנו ביד ושוב אינו צריך דבר". לדעתו, הביטוי 'ותו לא מידי' משמש בסוגייתנו כחלק מלשון ההוכחה עצמו, קרוב לאופן שבו השתמשו בעלי הגמרא בביטוי 'ותו לא מידי' בסוגיית נזיר כא"ע.²⁸ אולם בדרך כלל מתפרש הביטוי 'ותו לא מידי' במשמעות דומה לזו של הביטוי 'שמע מינה'. וכיוצא בזה כתב רש"י בסוגייתנו: "ותו ליכא לאקשווי מידי".²⁹ ר"י ברודי (ותו לא מידי, עמ' נב), שבחן את המונח ברחבי התלמוד, הגיע גם הוא למסקנה מעין זו של הראשונים "ושהמשמעות האחידה של 'ותו לא מידי' קרובה ביותר לזו של 'שמע מינה' ושיש ביניהם רק הבדל אחד: 'שמע מינה' משמש לאישור מסקנה חיובית, ואילו 'ותו לא מידי' מאשר מסקנה שלילית...". וכגון בסוגייתנו, אשר בה מושם הדגש "על דחיית הערעור, ולא על עצם הראיה" (שם, עמ' נה).

ואילו רש"י פרידמן (שם) טען:

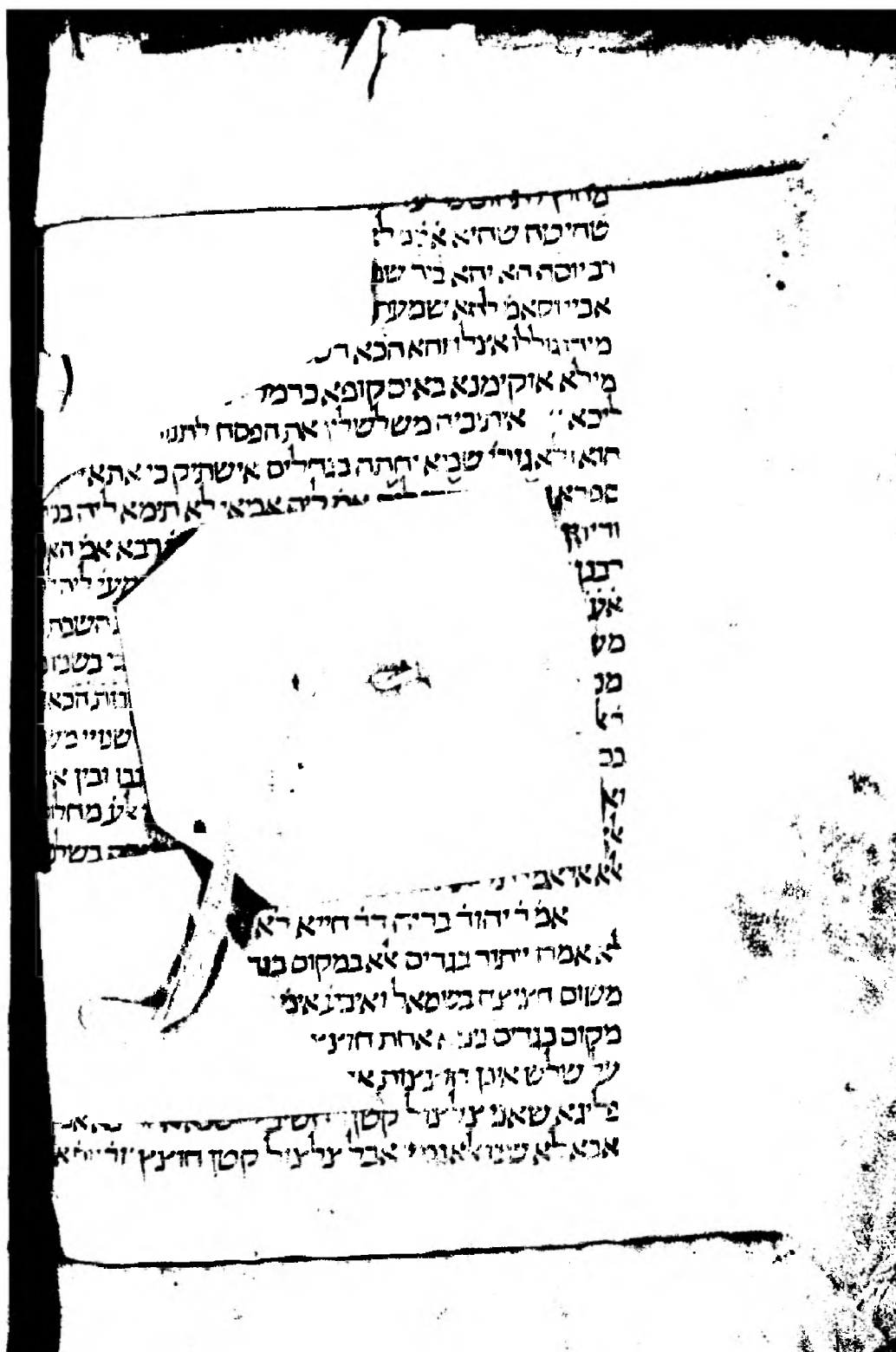
מכל מקום, אין 'ותו לא מידי' חופף "שמע מינה" לגמרי – הלה יותר לשון מסקנה הוא במובן התלמודי המובהק, ואילו 'ותו לא מידי' סיום של חיזוק הוא על מה שקדם לו, לאו דוקא מבחינת הוכחה נחרצת, אלא בעיקר מבחינת סיום ספרותי וקביעה סמכותית. ובמקצת אפשר אף להשוות תפקידו ללשונות סיום בניבים אחרים, כגון בחוקים הסוריים, המופיעים בצורת שאלות ותשובות, ובסופי הסעיפים: והנא מן הכנא, ואף הלין מן הכנא, והלין מן לות הוא.³⁰

27 ניהליה היא יחסת המושא העקיף, ראו סוקולוף, מילון ארמית בבליית, ערך ניל, ניהלי, עמ' 748. במקרה דנן ניתן להמירה במילית: 'ליה'.

28 ראו פרידמן, השוכר – הפירושים, עמ' 390–391.

29 וראו פרידמן, שם, עמ' 389, הערה 139, מובאות רבות מפירושו של רש"י ברחבי הש"ס בסגנון זה.

30 הצעתו של דה-פריס, שם, שמשמעות המונח חיצונית לחלוטין, שעורך הסוגיא לא מצא עוד מסוגיא זו, אינה משכנעת; ראו פרידמן, שם, עמ' 390, הערה 146.



קטע כריכה, בולוניה, Bologna, Archivio di Stato Fr. ebr. 518, מקביל לדרך קג ע"א-ע"ב בדפוסים שלנו